

Ur Tidsignal 1-2005

Daniel Bensaïd

Förändring och alternativ

Daniel Bensaïd (1946–2010) var en av de främsta ideologerna (förmodligen den viktigaste) bakom det 2009 bildade franska vänsterpartiets NPA (Nouveau parti anticapitaliste). NPA baserades på idéer om hur man i dagens värld skulle kunna bygga revolutionära partier och utveckla de nya sociala rörelserna. Dessa frågor diskuterades även utanför Frankrike, bl a i Italien, vilket följande artikel är ett exempel på. När vi nu blickar tillbaka så kan vi konstatera att såväl NPA som det italienska Rifondazione Comunista misslyckades ganska så kapitalt att uppnå det man föresatte sig – om det beror på att själva projekten som sådana var felaktiga, dvs de idéer som de baserades på, eller om de grundläggande tankarna var korrekta men att man gjorde svåra taktiska eller andra misstag, det låter vi här vara osagt. Det är dock en viktig fråga att besvara, eftersom det i första fallet betyder att man måste överge projekt av detta slaget, och i det andra måste man i stället grundligt ta itu med att lösa de taktiska och andra problem som orsakade bakslagen.

Se även samtalet med Bensaïd i [Ny period och nytt antikapitalistiskt part](#)

Marxistarkivet red.

I sina "Femton teser för en europeisk vänster" inledde Fausto Bertinotti, ledare för italienska Rifondazione Comunista, en diskussion om de utmaningar den radikala vänstern idag står inför. Med utgångspunkt i franska och italienska erfarenheter, och i en positiv dialog med Bertinotti, diskuterar Daniel Bensaïd hur en ny politik, som tar sin utgångspunkt i de nya sociala rörelserna, ska kunna utvecklas. Bensaïd är marxistisk filosof vid Université Paris VIII och har sedan 1968 spelat en ledande roll i fransk och internationell vänster.

Tolv år efter Berlinmurens fall och Sovjetunionens upplösning, återstår det, med (ett tillfälligt?) undantag för det grekiska kommunistpartiet, inte mycket av den officiella "kommunistiska rörelsen", som ännu under 1970-talet var en betydande kraft. I Italien har Togliattis och Berlinguers stora parti omvandlats till en oklar center-vänsterströmning. I Spanien och Portugal har partierna, som förr hyllades för sitt motstånd under Francos och Salazars diktaturer, skrumpnat ihop och härjats av splittringar. I Frankrike är kommunistpartiet trängt av en ny radikal vänster (kommunistpartiet under Robert Hue distanserades av yttersta vänsterns Arlette Laguiller och Olivier Besancenot i presidentvalet i april 2002) och förtvinar sakta.

Även om snabbheten är förvånande är detta sönderfall ändå logiskt. På några år har dessa partier kunnat se hur de hur den bas de byggts på sviktat eller fallit samman.

Trots en begränsad kritik (av Sovjetunionens invasion i Tjeckoslovakien 1968, av invasionen i Afghanistan 1979, av händelserna under krisen i Polen 1981) hade de i det stora hela blivit trogna sitt ryska arv som de strategiskt lutade sig mot. När det nu försvunnit kan de inte göra så längre. Anknytningen till det socialistiska lägret som varit avgörande för att skapa deras historiska identitet är hädanefter en förbrukad tillgång. Efter dess försvinnande har de före detta kommunistpartierna inga naturliga internationella allierade.

Den sociala arbetarbasen, som erövrades under mellankrigstiden eller i motståndsrörelsen och

vid krigsslutet, har utplånats av de nyliberala motreformerna och de djupgående förändringarna i arbetsprocessen. Basen har drabbats hårt av krisen i industriella bastioner som textilindustrin, stålindustrin, varvsindustrin, gruvorna och den har inte kunnat ersättas av andra grupper. Ett parti som det franska kommunistpartiet kunde vinna förtroendet hos den stora majoriteten av de aktiva arbetarna 1936 eller 1945, men det gick inte längre 1968.

Slutligen har deras lokala bas urgröpts genom städernas omvandling, sociala förändringar i förorterna, av industrins utflyttningar, av den kommunala politiken och av skattepolitiken.

Denna sociala försvagning förstärks av förlusten av att de förlorat historisk legitimitet. Den proletära hjältesaga som de velat knyta an till framstår numera som byggd på lögn och brott.

Och trots utlovade förändringar och proklamerad förnyelse finns detta dolda förflutna, som alltid förträngts utan allvarliga uppgörelser eller övertygande förklaringar, som ett varande sår på de gamla kommunistpartierna.

När kommunistpartiernas intellektuella bland de sista upptäckte stalinismens fasor och ödeläggelse var de oförmögna att se brottet mellan den inledande revolutionära glöden och den byråkratiska kontrarevolutionen i Sovjetunionen. Det har lett till att majoriteten av dessa som inte längre har den sovjetiska modellen att ty sig till idag ser den byråkratiska totalitarismen som en oundviklig konsekvens av själva revolutionen.

Vägen leder därför, från en kongress i Tours eller Livorno tillbaka till där man en gång kom ifrån. Om de grundläggande historiska, teoretiska och strategiska orsaker som under nästan ett sekel har skilt kommunister och socialister åt plötsligt utplånas av ett magiskt pennstreck, framstår den stora spricka som framtvingades av den ryska revolutionen i efterhand som resultat av ett beklagligt missförstånd. I Frankrike finns då knappt någon orsak till en uppdelning mellan socialister, som inte längre är socialister och kommunister som inte längre är kommunister. Mellan partierna i La gauche plurielle finns enbart obetydliga skillnader. Om de ännu inte slagits samman, beror det mindre på strategiska olikheter och mer på skilda intressen hos partiapparater som fortfarande konkurrerar med varandra. Det här ofrånkomliga sönderfallet blir ännu mer patetiskt eftersom det sammanfaller med en ny fas i motståndet mot det liberala marknadstyraniet, som framför allt tar sig uttryck i rörelser som den alternativa globaliseringsrörelsen eller antikrigsrörelsen. Den nya fasen återspeglas också i att en ny politisk vänster börjar framträda. Den har vuxit fram ur olika riktningar och kulturer, som närmat sig varandra som ett resultat av gemensamma erfarenheter och som trots att skillnaderna ännu är betydande förenats på en gemensam europeisk arena.

Rifondazione Comunista, PRC, som uppkommit ur det italienska kommunistpartiets kris intar en särskild plats i skarven mellan de gamla kommunistpartierna, de rörelser som kritiserat stalinismen från vänster (som Socialist Alliance i Storbritannien, det skotska socialistpartiet, Ligue Communiste i Frankrike, det socialistiska blocket i Portugal) och de grön-röda strömningarna i Skandinavien. Rifondazione kompromisslösa hållning bidrog till att fälla Olivalliansens center-vänsterregering i Italien. Sedan PRC bildades 1991 genom att återknäta till den kommunistiska traditionen har det genomgått två betydelsefulla splittringar under en fyraårsperiod (1995 och 1998). Genom dessa har det frigjort sig från sviterna av det stalinistiska arvet utan att därför ta avstånd från den marxistiska kritiken av kapitalismen eller från den historiska splittring som följde på Oktoberrevolutionen. Partiet vågade ta risken av att tillfälligt isoleras när det vägrade att stödja bildandet av Dinis center-vänsterregering eller genom att bryta med Romani Prodis liberala regeringspolitik. Denna utveckling har drivits på av den samhälleliga polariseringen i Italien, där de sociala rörelserna varit de mest aktiva i Europa

under de senaste åren.

Detta är bakgrunden till de ”Femton teserna för en alternativ europeisk vänster” som presenterades av PRC:s generalsekreterare Fausto Bertinotti under det europeiska sociala forumet i Florens i november 2002. Genom sitt breda grepp lämnar denna text åtskilliga frågor öppna. Inte desto mindre saknar den all den dunkelhet och de diplomatiska snirklar och det politruckspråk som det franska kommunistpartiet gjort till sin specialitet.

De femton teserna tar sin utgångspunkt i de svåra utmaningar som en kommunistisk återuppbyggnad värdig sitt namn måste kunna ge ett svar på: krisen i det politiska systemet, som hänger samman med den kapitalistiska globaliseringens logik (tes 1); en ”omvandling av de konkreta formerna för alienationen och utsugningen av lönearbetet” (tes 2); ”utvecklingen av maktens nya former på global nivå” (tes 3). På ett allmänt plan kan den politiska krisen ”förstås i perspektivet av en mer djupgående kris för vår civilisation”. Med marknadens mått kan detta framför allt tolkas som ”en växande klyfta mellan teknisk innovation och sociala framsteg” (tes 10).

Inför dessa stora utmaningar är det hos de rörelser som bjuder verkligt motstånd och i den sociala kampen, som man finner källorna till förnyelse. ”Att utveckla en kritisk rörelse i motsättning till kapitalets globalisering” utgör på så sätt ”ett fenomen av strategisk betydelse” (tes 4). Det civilisationernas gränslösa krig, som George Bush utropat efter den 11 september, är globaliseringens väpnade sida och beviset på dess reaktionära karaktär (tes 5). Ur detta följer betydelsen av den nya fredsrörelsen som avslöjar sambanden mellan den nyliberala modellen och det globala kriget; det är nödvändigt att samtidigt motsätta sig kapitalismens globalisering och det globala militära systemet (tes 5 och 6).

I detta världskaos intar Europa en särskild plats. Den Europeiska Union som vuxit fram ur Maastricht- och Amsterdamfördragen är idag bara ett skakigt kommersiellt och monetärt projekt utan politisk och social sammanhållning, ”men ett verkligt steg framåt är möjligt” (tes 8). Vägen ut ur de europeiska återvändsgränderna går inte över att kasta sig ut på en gränslös marknad och inte heller över en reträtt till gammal nationalism. Men den europeiska dimensionen utgör redan idag ”den minsta gemensamma nämnaren för att återskapa en politik för de breda massorna” (tes 7).

Efter att ha slagit fast villkoren för en förnyelse närmar sig teserna de strategiska frågorna. Inledningsvis konstateras skoningslöst att försöken att bedriva en reformistisk politik enligt center-vänstermodell fullständigt misslyckats. Denna dom riktar sig uppenbart mot den socialliberala politiken (som i Italien tillämpats av d'Alema och Prodis regeringar och permanentats genom Berlusconi's återkomst). Men den riktar sig också mot det bokslut som La Gauche Plurielle kan visa upp i Frankrike, och som straffade sig så dyrt i valet 21 april 2002.

De här nederlagen är inte bara tillfälliga misslyckanden. De signalerar slutet på en epok och de utgör de sista nederlagen för en reformistisk strategi som den kommit till uttryck i den italienska ”historiska kompromissen” eller den franska vänsterunionen. Ställd inför globaliseringens chockvågor ifrågasätter de förhoppningar som ryms i parollen ”en annan värld är möjlig och nödvändig” det reformistiska projektet, även om det ännu inte finns färdiga alternativa organisationer (tes 9). Reformismens kris är i full gång i Europa utan att det ännu finns ett klart alternativ (tes 11).

Vi rör nu vid strategins innersta kärna. Trots att det görs vissa försiktiga reservationer, är analysen av den reformistiska vägens misslyckande oroväckande ensidig. Den riskerar, som vissa kommunister under 1920-talet, att måla upp ett katastrofscenario och blanda ihop

historiska tendenser på medellång sikt med tillfälliga fenomen. Det är sant att den nyliberala politiken systematiskt förstört de sociala reformistiska pakter som varit knutna till den keynesianska politiken och till välfärdsstaten, och på det sättet begränsat utrymmet för den traditionella vänsterns reformatörer. Socialdemokratins rötter har tagit allvarlig skada av detta. Talet om den brittiska tredje vägen eller om den ”nya mitten” i Tyskland får ta på sig ansvaret för denna förändring genom att det tagit livet av den klassiska politiska reformismen. Men den spekulativa och finansiella logik som kännetecknar ultraliberalismen är en faktor som skapar en allt mer oroande förvirring hos kapitalisterna själva.

Från Georges Soros till Joseph Stiglitz höjs röster för att kräva mer genomskinliga spelregler och internationella institutioner som kontrollerar förvildade och maffiastyrda konkurrenter. Vissa förordar till och med ett slags historisk kompromiss mellan Davos och Porto Alegre, mellan reformatörer med goda avsikter från de två symbolmättade städerna (den globaliserade kapitalismens och det globaliserade motståndets). Denna ”tredje” väg i världsskala är emellertid bara ett nytt sätt att försöka lura skjortan av de förtryckta, de utsugna, de som Gabriel Tarde kallat ”världens förnekade”.

Svaret på den strategiska frågan är inte historiskt bestämd, det beror på hur kampen kommer att utvecklas. Om de sociala rörelserna drabbas av nya nederlag kan det skapa ökat manöverutrymme för en nyreformism. Antagligen inte genom en återgång till gammal politik. Fordismens institutionella ramar har oåterkalleligen fallit isär; förbindelserna mellan de reformistiska partier som förvaltat den samhälleliga omfördelningen och de breda folklagen har försvagats eller brutits; de privata och offentliga eliterna är organiskt sammanlänkade till följd av privatiseringar och en krympande offentlig sektor. Det betyder inte att alla sociala kompromisser är helt uteslutna, inte heller att socialdemokratien utan vidare har överlämnat vad de förlorat till vad den franske sociologen Bourdieu kallade ”vänstern i vänstern”. Fausto Bertinottis teser närmar sig denna avgörande fråga med en negation: ”iden att man skulle kunna behålla sin nedärvda och historiskt fastställda identitet och gå framåt genom regeringssamarbete med reformisterna har fått sin dödsstöt, men räddningen finns inte heller i att agera som en lydlig opposition till socialdemokratien” (tes 12). Varken en återgång till vänster-center-koalitioner, under förevändning av att de företräder ett slags realistiskt mindre onda, vilket som bekant ofta är den kortaste vägen mot något ännu värre, eller en opposition utan ambition att bli en majoritet som nöjer sig med att inta en underordnad roll som parasitär kritiker av en vänsterregering.

Varken eller... men vad då? PRC har utvecklat en speciell relation med zapatiströrelsen i Mexico. Efter marschen genom Mexico zoo drog sig subcomandante Marcos och zapatistarmén tillbaka till Lacandona, precis som Zapata tidigare, efter Zócalo-torgeti presidentfåtoljen vid det stora Zócalo-torget i Mexico City, drog sig tillbaka till sitt fäste i Morelos, och vände sig bort från den hägrande makten. Efter att ha misslyckats att på ett avgörande sätt förändra maktförhållandena i nationell skala verkar de nutida zapatisterna dra slutsatsen att det är bäst att låta bli att resa frågan om den centrala makten (åtminstone under en överblickbar framtid): Nationalstaten är inte längre i deras ögon en användbar strategisk arena, och det finns samtidigt ännu inte en relevant strategisk kontinental eller global nivå. I denna låsta situation är det bättre att mångfaldiga erfarenheterna av motmakt (eller antimakt) än att ge vika för den falska realism som ligger i att lojalt delta i de härskandes maktorgan.

Den zapatistiska vägen leder måhända ingenstans, men Lulas väg i Brasilien, en reformism utan reformer riskerar starkt att leda den latinamerikanska vänstern mot nya bittra besvikelser.

Bertinottis varken/eller som tillkommit under trycket från de starka ny-autonoma grupperna i

Italien verkar attraherad av den zapatistiska lösningen: att vägra att ställa frågan om makten eftersom man inte kan besvara den, vare sig på kort eller lång sikt. Den försöker angripa den olösliga ekvationen genom att förändra styrkeförhållandena. "Förändringens drivkraft är att bygga en ny arbetarrörelse" (tes 13) och, i samarbete med de sociala rörelserna en "alternativ europeisk vänster" (tes 14) kan förkroppsliga perspektivet att en annan värld är möjlig.

Inga genvägar, inga mirakellösningar, problemet med kampen för makten verkar vara utan omedelbar lösning. Tiden verkar alltså, kanske under lång tid, vara inne för ett positionskrig snarare än ett krig i rörelse. I detta krig av tålmod och långsamhet är likafullt inte positionerna statiska: varje förlorat slag, varje genomlidet nederlag äventyrar fortsättningen. Fienden drar fördel av varje tum förlorad mark.

När man strider om det politiska utrymmet meter för meter räcker det inte att uttrycka sig i allmänna ordalag. Man måste klart bestämma vilket innehåll som är nödvändigt för att inte de tänkbara allianserna snabbt ska reduceras till rent opportunistiska koalitioner och överenskommelser utan varaktighet (framförallt inför val). Ur den kamp som utvecklats under det senaste decenniet är det möjligt att utveckla ett innehåll och formulera syften som sträcker sig betydligt längre än en valplattform:

— För ett kompromisslöst försvar av de sociala rättigheterna (arbete, utbildning, hälsa, bostad) mot arbetsgivarnas krav att de ska successivt ska inskränkas; denna försvarskamp innefattar också kampen för att förbättra och utveckla den offentliga sektorn, att förhindra privatiseringen av pensioner och sjukvård, försvaret av kollektivavtal mot individuell lönesättning, för rättvisa för kvinnor, invandrare och sexuella minoriteter.

— För en omfattande demokratisering av det offentliga livet: bl a genom avprofessionaliseringen av politiken (t ex mot mångsyssleriet), för absolut proportionalitet i alla val (t ex mot procentspärar), genom att de valda kan ställas till ansvar av väljarna och genom lika representation mellan män och kvinnor på alla nivåer.

— För en grundläggande förändring av det europeiska projektet genom ett brott med Maastricht-fördragets nyliberala credo och med stabilitetspakten. Det handlar om att gå vidare från kravet på "ett annat Europa, öppet för länderna i Syd, självständigt och byggt på en politisk modell som står i motsättning till nyliberalismens globalisering" (tes 14). Det handlar i själva verket om att sätta igång en process som skapar ett demokratiskt, sekulariserat och socialt Europa, för ett europeiskt medborgarskap som utgår från var man bor, och med den klara sociala utgångspunkten att rätten till en dräglig tillvaro är överordnad äganderätten, för NATO:s upplösande och en klar inriktning mot nedrustning.

— För ett bestämt motstånd mot den väpnade globaliseringen och återkoloniseringen av världen, mot privatiseringen av liv och omsorg, mot skatteparadisen, mot plundringen av länder som dignar under skuldbördan etc.

— Dessa viktiga punkter, som återfinns i de principdeklarationer som antagits av de internationella sociala forumen har vuxit fram som ett resultat av den senaste tidens kamp och blivit en gemensam bas för en ny internationalism. De utgör naturligtvis inga fixa lösningar för alla samhällen. Men de är inte heller bara högtidstal som endast kan användas i parlamentariska sammanhang. De kan utgöra grunden för att utveckla en mångfasetterad och samtidigt enad rörelse som genom att göra nya, grundläggande erfarenheter utvecklar kampen för att avskaffa den nuvarande ordningen.

Frågan om innehåll bestämmer form och allianser. Följande nivåer kan urskiljas

- en bred social allians som syftar till att samla de rörelser som utvecklas mot kapitalets herravälde och den världsomfattande militarismen
- en strategisk omgruppering av de anti-kapitalistiska styrkorna, inriktade på att förändra vänstern för att förändra världen
- en taktisk vänsterfront när det är nödvändigt för att bekämpa högern och extremhögern.

Den alternativa vänsterns centrala uppgift är att i kollektiva aktioner bidra med all sin kraft för att förnya själva politiken. För att uppnå detta mål måste ”alla partier och alla sociala, politiska och kulturella organisationer kunna samverka på lika villkor” (tes 15). Men i kampen för den sociala omvandlingen ”måste också den alternativa vänstern omvandla sig själv i riktning mot ökad pluralism, respektera existerande skillnader och rätten till självstyre”. För detta krävs en klarhet om målen, grundad på en fast beslutsamhet. Utan detta kommer de bästa föresatser att skingras som vissna löv vid första bästa valvind.

Mycket står på spel i det som utvecklats till en kris för civilisationen och för mänskligheten och ansvaret är mycket stort. Kortsiktiga projekt och opportunistiska krusprång skulle bara lägga förvirring till förvirring, besvikelse till besvikelse, moraliska kriser till sociala nederlag. Men än är det inte avgjort. Klasskampen är inte ett avslutat spel, utan en ständigt pågående strid. Historien är öppen och oavslutad.